

**До 80-річчя
від дня народження
Леоніда Лещенка**

І. Ф. Черніков

**ЛЕОНІД ЛЕЩЕНКО – ОДИН ІЗ ПЕРШИХ
УКРАЇНСЬКИХ СХОДОЗНАВЦІВ ПОВОЄННОЇ ДОБИ**

2 червня 2011 р. виповнюється 80 років від дня народження визначного вітчизняного вченого, історика й політолога-міжнародника, одного з перших українських сходознавців повоєнної доби, педагога, дипломата, доктора історичних наук, професора Леоніда Овдійовича Лещенка.

Народився Леонід Овдійович у с. Городниця Уманського району Черкаської області у звичайній селянській родині. Його батько – Овдій Микитович Лещенко (1906–1992) – активний учасник битв Другої світової війни як командир батареї радянських самохідних гармат, нагороджений багатьма орденами та медалями; мати – Килина Андронівна (1909–1991) – колгоспна трудівниця. Коли спалахнула війна, Льоні виповнилося тільки 10 років, однак він разом з дорослими вже виконував відповідальне патріотичне завдання – переганяв колгоспну худобу у східні регіони країни (як тоді казали – “за Дніпро”), щоб вона не потрапила до німецько-фашистських загарбників. 1949 року він закінчив середню школу і в тому ж році після успішного складання вступних екзаменів вступив на факультет міжнародних відносин Київського державного університету імені Тараса Шевченка, який закінчив у 1954 р. з відзнакою. У тому ж році за рекомендацією кафедри міжнародних відносин університету, склав

ши досить успішно нові вступні екзамени, став аспірантом Інституту історії Академії наук УРСР зі спеціалізації “новітня історія Китаю”¹.

І це було цілком зрозуміло, оскільки в Україні з кінця 40-х й протягом 50-х років ХХ ст. докладалися чималі зусилля, аби відродити вітчизняне сходознавство. За оцінкою академіка НАНУ Омеляна Прицака, внаслідок сталінських репресій “орієнталістика як наука перестала розвиватися в Україні”². Однак вона не загинула. Її самовіддані представники, справжні подвижники як в Україні, так і серед діаспори, робили все для збереження та розвитку орієнталістичних традицій.

Чимало сил віддав справі піднесення сходознавства в Україні саме у повоєнні роки заслужений діяч науки, доктор історичних наук, професор Харківського університету Андрій Петрович Ковалівський (1895–1969). Перебуваючи протягом 50-х та на початку 60-х років ХХ ст. на посаді завідувача кафедри нової й новітньої історії університету, А.П. Ковалівський підготував до захисту кандидатської дисертації декількох сходознавців, серед яких були китаїсти, індологи, японісти та тюркологи. До речі, в кінці 50-х – на початку 60-х років минулого століття він був членом ученої ради Інституту історії АН УРСР³.

Неабияку роль у відродженні української орієнталістики відіграв Тауфік Гав-

рилович Кезма (1882–1958) – відомий філолог-арабіст, тюрколог, іраніст, професор Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка⁴.

Учена рада Інституту історії АН УРСР затвердила Л.О. Леценкові тему кандидатської дисертації “Утворення КНР та китайсько-американські відносини в 1949–1955 рр.”, яка була вчасно досліджена, а на початку 1959 р. на її основі опубліковано монографію “Провал американської політики ізоляції Китаю” (Київ: Видавництво Академії наук УРСР, 137 с.). 29 грудня того ж 1959 р. дисертація у вигляді зазначеної монографії була одногослосно захищена на вченій раді інституту.

Дисертант залучив для безпосереднього дослідження потужний фактичний матеріал. Тільки до тексту праці додано 401 посилання на використані джерела і літературу. А це – численні документи та матеріали ООН, офіційні публікації, статистичні довідники, періодичні видання китайського, північноамериканського, англійського походження, радянські монографії і статті тих часів. Особисто свідчу як його друг і колега ще з тих далеких часів, що дуже молодий тоді Л. Леценко наполегливо вивчав китайську мову, регулярно відвідував відповідний гурток, який функціонував при Президії АН УРСР.

З огляду на зазначене Леоніду Овдійовичу насамперед вдалося показати у своїй дисертації справжню панораму якісно нового Китаю – Китайську Народну Республіку, де за порівняно короткий час були проведені кардинальні соціально-економічні, політичні та культурологічні перетворення⁵.

Як висококваліфікований фахівець, історик-міжнародник, Л.О. Леценко приділив пильну увагу зовнішньополітичному фактору у становленні та подальшому розвитку новонародженої КНР. А найважливішим аспектом цього чинника були насамперед відносини Китаю зі Сполученими Штатами Америки. У названій монографії досить аргументовано показано, що режим Чан Кайші у Китаї, який був при владі напередодні та в роки Другої світової війни і який вважався природним союзником держав антигітлерівської коаліції, з перемогою народної революції у цій країні та утворенням КНР безповоротно втратив свої позитивні риси та пере-

творився на антипод усього нового, прогресивного. Наводяться, наприклад, висновки відомого політолога-сходознавця США К. Латуретта про те, що “корупція охопила гоміндан і уряд... поширилась на нижчі сфери національної, провінційальної та місцевої адміністрації”⁶.

США в особі тодішньої адміністрації президента Гаррі Трумена, ігноруючи наявні реалії, поставились вороже до нового Китаю і робили все, що було можливе, аби ізолювати його на міжнародній арені. Заради цього були здійснені такі акції, як відверте втручання США у громадянську війну в цій країні, всебічна підтримка прихильників Чан Кайші, встановлення економічної блокади КНР, фактична окупація китайського острова Тайвань американськими військово-морськими та військово-повітряними силами, провокаційні вторгнення військових суден і літаків США у територіальні води та повітряний простір КНР⁷.

У центрі уваги автора монографії – дипломатична сфера безкомпромісного захисту державницьких інтересів нового Китаю з точки зору його законної спадщини як постійного члена Ради Безпеки ООН. Вже через півтора місяця після проголошення КНР, а саме 15 листопада 1949 р., прем’єр Державної Ради та міністр закордонних справ КНР Чжоу Еньлай звернувся телеграмою до генерального секретаря ООН Трюгве Лі, в якій містилась вимога про негайне анулювання так званого “права” делегації “китайського національного уряду” (уряду Чан Кайші) щодо його участі в діяльності ООН та її підрозділів⁸.

У згаданій праці знайшла відображення гостра політична боротьба навколо надання невід’ємних прав новій державі – КНР в ООН. Беручи участь у загальній дискусії пленарного засідання XIII сесії Генасамблеї ООН (вересень 1958 р.), міністр закордонних справ Української РСР Л.Х. Паламарчук заявив, що його країна високо цінує зусилля Індії та інших країн, спрямовані на ліквідацію кричущого беззаконня, внаслідок якого місце КНР в ООН займають чанкайшісти⁹.

У монографії детально розглянутий та проаналізований увесь арсенал “аргументів”, якими оперували тодішні представники США та інших західних держав у їхніх зусиллях будь-що ізолювати новий Китай

від активної міжнародної діяльності. У хід були пущені такі концепції, як “незаконність приходу” до влади революційним шляхом Центрального уряду КНР, офіційне визнання КНР на початку 50-х років ХХ ст. лише меншістю держав-членів ООН, нарешті, теорія “двох Китаїв”¹⁰.

Однак і серед тодішніх політиків, підкреслював Л.О. Лещенко, були такі, які демонстрували тверезий підхід до вирішення проблеми надання законних прав у системі ООН Китайській Народній Республіці. Так, колишній посол США в СРСР Джордж Кеннан, схвалюючи відому пропозицію про допуск КНР в ООН, заявляв у середині 50-х років минулого століття: “Я ніколи не поділяв і не можу зараз поділяти того лютого ентузіазму, з яким багато американців намагаються вдержати китайських комуністів поза ООН”¹¹. Інший приклад. Лідер лейбористської партії Великої Британії Х’ю Гейтскелл, виступаючи в 1957 р. у Гарвардському університеті США, підкреслив, що “китайському комуністичному урядові потрібно дозволити зайняти своє місце в ООН. Тому, що він є урядом Китаю, і тому, що в такому разі ООН матиме більше шансів на ефективне функціонування”¹². Природно, що це були на той час досить сміливі та цінні висловлювання на користь офіційного визнання законних прав КНР в ООН.

Поступово Л. Лещенко розширює діапазон своїх сходознавчих студій. Під кутом зору утвердження як українського сходознавця слід розглядати його публікацію “Про вплив Жовтневої революції на розвиток визвольної боротьби народів Китаю, Індії та Японії”¹³. Із часу зазначених подій, яким присвячений цей історичний нарис, пройшло вже понад 90 років. За цей період у світі відбулись кардинальні зміни. Вже близько двох десятиків років немає Радянського Союзу та всеосяжної “всеперемагаючої” колись ідеології марксизму-ленінізму. Разом з тим антиколоніальний характер російської Жовтневої революції 1917 р. для Китаю та Індії, антиексплуататорський – для Японії безперечні: “Рух 4 травня” 1919 р. в Китаї; масові прояви громадянської непокори, ініціатором яких став справжній пророк, як його називали, Махатма Ганді, в Індії; “рисові бунти” в Японії – яскраве тому підтвердження. Л. Лещенко часто

публікувався на сторінках “Українського історичного журналу”. Зокрема, в 1966 р. з’явилася його стаття “Пам’яті Сунь Ятсена (до 100-річчя з дня народження)”¹⁴.

У цьому ж виданні була згадана й така країна Південно-Східної Азії, як Індонезія, “де відбувалися заворушення і страйки робітників”. А в наступних виданнях, зокрема – “З руїн війни до тривкого миру. Українська РСР на міжнародній арені в період становлення світової соціалістичної системи (1945–1949 рр.)” (К., 1963) та “Україна на міжнародній арені (1945–1949 рр.)” (К., 1969), Л.О. Лещенко приділив увагу масовому руху опору проти японських окупантів, який охопив Індонезію в роки Другої світової війни і який переріс потім у національно-визвольну боротьбу за незалежність і свободу індонезійського народу. Однак перипетії цієї боротьби виявилися надзвичайно складними. На шляху до справжньої незалежності стояли голландські колонізатори, хоча й вони змушені були рахуватися з тією відчутною підтримкою індонезійського народу, яку демонстрували міжнародні антиколоніальні сили. “Великою заслугою Української РСР, – підкреслював автор, – було те, що вона, навіть будучи віддаленою від Індонезії тисячами кілометрів, виявила велику турботу про долю індонезійського народу і першою звернула увагу світової громадськості на колоніальний розбій західних держав в Індонезії”¹⁵. Навіть американський дипломат, консул в індонезійському місті Джакарта Вольф Чарльз, визнавав, що дипломатична і психологічна підтримка, якою користувались індонезійці за кордоном, можливо, стала найсильнішою зброєю в руках республіки¹⁶.

Вражають надто інтенсивні й часом непередбачувані дипломатичні відносини таких держав Південно-Східної Азії, як Китай та Японія, зі США, що стали предметом дослідження Леоніда Овдійовича в його статті «Американська політика “далекосхідного Мюнхена” в переддень війни на Тихому океані (1938–1941 рр.)». Основна ідея цієї наукової праці, за визначенням самого автора, полягає в тому, що “умиротворення японського агресора, спрямоване проти Китаю... проявлялося в тому, що державний департамент США дивився кризь пальці на розбій самураїв у

Китаї, лише на словах закликав до суворого дотримання міжнародних угод, заявляючи про «невизнання» японських загарбань китайської території, ставив на одну дошку агресора і жертву агресії, звертаючись до Японії і Китаю з пропозицією відмовитись від війни, проголошував «моральне ембарго» на продаж зброї¹⁷. У статті наводяться факти про відчутне постачання американськими бізнесменами військово-стратегічних матеріалів для Японії у величезних розмірах. Блискавичний напад Японії 7 грудня 1941 р. на Перл-Харбор поклав кінець такій короткозорій політиці «далекосхідного Мюнхена» Сполучених Штатів.

Результатом творчих пошуків Л. Лещенка стала низка науково-популярних видань. Так, у брошурі «Японія сьогодні»¹⁸ автор докладно розглянув чинники відродження Японії після національної катастрофи в Другій світовій війні, розширення демократичних прав у цій країні. Одночасно показано негативний вплив японо-американського договору про «взаємну безпеку» від 1960 р. на ситуацію в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

У той же час з'являється солідна публікація «Країна трьох тисяч островів»¹⁹, у якій піддано глибокому науковому аналізу тогочасне складне внутрішньополітичне становище Індонезії. Вчорашня голландська колонія важко позбувалася кайданів залежності, шукала для себе прийнятний шлях самостійного політичного й економічного розвитку. У праці також відображено процес формування зовнішньополітичного курсу Індонезії як активного члена Руху неприєднання.

Тут конче потрібно внести досить важливе пояснення. Приблизно з середини 70-х років минулого століття Леонідові Овдійовичу доручається розробка важливої наукової і політичної проблеми, а саме «Еволюція громадських об'єднань і соціальних рухів в аграрній сфері країн Заходу». З метою виконання цього завдання він як стипендіат ЮНЕСКО перебував протягом 1974–1975 рр. у Канаді, США та Великій Британії, де працював в архівах, університетах та дослідницьких центрах. Результатом тривалого наукового відрядження стала підготовка докторської дисертації на тему «Фермерський рух у Канаді 1900–1939 рр.», яку він успішно

захистив у Київському державному університеті імені Тараса Шевченка у лютому 1985 р.²⁰ У 1973 р. ним була опублікована у видавництві «Наукова думка» монографія «СРСР і Канада в антигітлерівській коаліції. Демократичні сили Канади у боротьбі проти фашизму, за союз і бойове співробітництво з СРСР (1941–1945 рр.)».

Проте «перша любов» Леоніда Овдійовича (Китай та інші країни Південно-Східної Азії) не згасла, а залишається назавжди. Свідченням цього стали підрозділи «Війна в Європі і народи Азії» (с. 271–275 та с. 463–466) у великій колективній монографії «Міжнародна солідарність у боротьбі проти фашизму (1933–1945)» (К., 1970). 1987 року вийшла друком книга «Антифашистская солидарность в годы Второй мировой войны (1939–1945)», у якій вміщені розділи, написані Л. Лещенком, що стосуються руху солідарності громадськості Китаю, Монголії, Індії та Цейлону з антифашистською боротьбою народів СРСР. На основі використання багатьох архівних джерел показані різні форми і прояви цієї солідарності – збір коштів у Монголії на побудову танкової колони, авіаескадрильї «Монгольський араг» для радянських льотчиків, підбір копей для діючої армії, виступи в китайській провінції Синьцзян на підтримку радянських воїнів, навіть бажання окремих громадян стати добровольцями в Радянській Армії. У зазначеній колективній монографії досліджується також солідарність трудящих Індії з радянським народом у 1941–1945 рр.²¹

І тепер Л. Лещенко продовжує плідно працювати, досліджуючи сучасні процеси в Китаї і загалом у Південно-Східній Азії. Важливими є його статті, присвячені характерним рисам і особливостей українсько-китайських відносин, ролі КНР у світовій політиці, інтеграційним процесам у ПСА тощо²². Ним, зокрема, підготовлено розділ «Інтеграційні інтереси КНР та Індії на світовому й регіональному рівнях», у якому, серед іншого, підкреслюється, що обидві держави «самодостатні у своїх ресурсах та військовому потенціалі. Саме тому вони не входять у будь-які міжнародні або регіональні системи безпеки, не зв'язані політичними договорами про взаємну допомогу з іншими державами...» Отже, сучасний розвиток КНР та Індії при збереженні

нинішніх тенденцій може істотно впливати на створення нової системи міжнародних відносин та змінити світовий політичний ландшафт. Ці прогнози слід враховувати у зовнішній політиці України²³.

Як бачимо, тут, у висновках, присутні і глибокий аналіз існуючих реалій, і далекоглядна виважена перспектива.

Перше посольство незалежної України в КНР мало всі підстави бути глибоко задоволеним, що протягом 1993–1996 рр. тут працював радником-посланником такий аналітик, знавець політичного діалогу, як професор-сходознавець Леонід Лещенко. Як зазначалось у його листі від 17 травня 1995 р. на ім'я автора цих рядків, “зараз тут, у Пекіні, перебувають Ю. Пахомов* і В. Седнев”... Готуємось до українсько-китайської конференції 24–27 травня, мають приїхати кілька працівників з Інституту...”²⁴.

По завершенні дипломатичної роботи

за кордоном Л.О. Лещенко з 1997 р. по теперішній час працює головним науковим співробітником Відділу країн Азії та Африки Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАНУ, а також читає курс лекцій у Дипломатичній академії України при МЗС України.

Тривалий час він був членом вченої ради із захисту докторських та кандидатських дисертацій Інституту сходознавства імені А.Ю. Кримського НАН України. Його виступи перед багатьма аудиторіями завжди відзначаються феноменальною ерудицією, глибиною і широтою енциклопедичних знань, логікою висловлених ідей та незаперечною аргументацією висунутих пропозицій.

Побажаймо ж нашому дорогому ювіляру – Леоніду Лещенку – міцного козацького здоров'я, кавказького довголіття, нових творчих звершень, у тому числі й на ниві орієнталістики.

*Юрій Миколайович Пахомов – академік НАНУ, директор Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАНУ.

**Владислава Володимирович Седнев – кандидат історичних наук, професор, фахівець з політології Китаю; помер у 2007 р.

¹ Науковий архів Інституту історії України НАН України. Фонд 1, опис 1 – “Л”, справа 1217; Вчені Інституту історії України. Бібліографічний довідник. Серія “Українські історики”. Випуск 1. Київ, 1998. С. 180–181.

² Прицак О. Орієнталістика // Енциклопедія Українознавства. Т. 5. Париж – Нью-Йорк, 1969. С. 1870–1871.

³ Митряев Анатолій. Життєвий і творчий шлях видатного українського сходознавця Андрія Петровича Ковалівського // Східний світ, 1995, №2; 1996, №1. С. 18.

⁴ Ковалівський А.П. Тауфік Гаврилович Кезма // Український історичний журнал, 1958, № 4. С. 112–115; Кочубей Юрій, Матвеева Леся. Забуті імена – Тауфік Гаврилович Кезма // Близько-східний кур'єр. 1998, №2. С. 37.

⁵ Лещенко Л.О. Провал американської політики ізоляції Китаю. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР. 1959. С. 6–37.

⁶ Там само. С. 40.

⁷ Там само. С. 38–63.

⁸ Там само. С. 92.

⁹ Там само. С. 106. Щодо згадки про “зусилля Індії та інших країн”, то йдеться про те, що на пленарному засіданні Генасамблеї ООН 24 вересня 1957 р. індійський представник Крішна Мехон виступив із пропозицією негайно обговорити на XII сесії ООН питання про представництво КНР у цій міжнародній організації. Його пропозицію підтримали Албанія, Афганістан, Бірма, Ірландія, Польща, Румунія, СРСР, УРСР, Цейлон, Чехословаччина та Югославія (див.: Лещенко Л.О. Зазначена праця. С. 105).

¹⁰ Лещенко Л.О. Провал американської політики ізоляції Китаю. С. 79–82.

¹¹ Там само. С. 101.

¹² Там само. С. 99.

¹³ Лещенко Л.О. Про вплив Жовтневої революції на розвиток визвольної боротьби народів Китаю, Індії та Японії // Наукові записки Інституту історії АН УРСР. Т. 10 “Великий Жовтень і революційний рух народів зарубіжних країн (1917–1920 рр.)”. Київ: Видавництво Академії наук

Української РСР, 1957. С. 61–73.

¹⁴ Лещенко Л.О. Пам'яті Сунь Ятсена. До 100-річчя з дня народження // УІДЖ, 1966, №11. С. 142–145.

¹⁵ Лещенко Л.О. З руїн війни до тривкого миру. К., 1963. С. 55.

¹⁶ Див. там само. С. 56–57.

¹⁷ Лещенко Л.О. Американська політика “далекосхідного Мюнхена” в переддень війни на Тихому океані (1938–1941 рр.) // З історії зарубіжного Сходу. Збірник статей. Київ: Наукова думка, 1972. С. 66–82.

¹⁸ Лещенко Л.О. Японія сьогодні. К., 1960.

¹⁹ Лещенко Л.О. Країна трьох тисяч островів. К., 1964.

²⁰ Вчені Інституту історії України. Бібліографічний довідник. С. 180.

²¹ Антифашистская солидарность в годы Второй мировой войны (1939–1945). К.: Наукова думка, 1987.

²² Лещенко Леонід. Україна – Китай: підсумки та нові обрії співробітництва // Україна дипломатична. Науковий щорічник. Випуск другий. К., 2007. С. 346–374.

²³ Лещенко Л.А. Китай и Индия в процессах мировой и региональной интеграции // Цивилизованная структура современного мира. Цивилизации Востока в условиях глобализации. Книга 1. Киев: Наукова думка, 2008. С. 530–540; Китайсько-американське суперництво за світові ресурси сировини і палива // Пріоритети розвитку країн Азії і Африки: глобальні імперативи, периферійна специфіка / ІСЕМВ НАН України. К., 2008. С. 93–105; Фактори співробітництва і протидії в ареалі ПСА: економічний, політичний, соціокультурний та міжнародний виміри // Дослідження світової політики. Зб. наукових праць. Випуск 42. ІСЕМВ НАН України. К., 2008. С. 218–239; Модерністсько-традиціоналістська парадигма соціально-економічних перетворень в країнах Південно-Східної Азії // Дослідження світової політики. Зб. наукових праць. Випуск 46. ІСЕМВ НАН України. К., 2009. С. 230–246; та багато інших.

²⁴ З особистого архіву І. Чернікова. Листи Л. Лещенка з Посольства України в Пекіні до І. Чернікова.